

اردو، مشقِ مهارت‌های زندگی

تأملی در نقش تربیتی اردوهای جهادی

سید میثم موسوی

تصویرگر

محمد رضا حشمتی

اندیشکده مطالعات راهبردی مفید

اشاره

سال‌های سال است، زمستان که به نیمه می‌رسد و سال کهنه می‌رود که جای خود را به سال نو بسپارد، وقتی سوز برف زمستان رفته‌رفته جای خود را با نسیم بهاری عوض می‌کند و وقتی بوی عید می‌آید، خون تازه‌ای در رگ‌های دانش‌آموزان و دانشجویان راهی اردوی جهادی می‌دود.

بعضی از مدرسه‌ها سال‌های سال است که در روزهای پایانی اسفندماه و نخستین روزهای فروردین سال جدید، و بعضی در فرصت تعطیلات تابستان، با همکاری و همدلی تمامی معلمان و کارکنان و دانش‌آموزان خود، شاهد حرکتی خدایسندانه و نیکو هستند. این حرکت «اردوی جهادی» نام دارد.

تربیت شهروندی، رسالت مغفول نظام آموزش و پرورش

بی‌تردید یکی از مهم‌ترین رسالت‌ها و دلایل شکل‌گیری مدرسه‌ها در طول تاریخ بشری و توسعه آن به شکل کنونی، آماده‌سازی شهروندانی متعهد، فعال و خلاق بوده است؛ افرادی که نه تنها ارزش‌ها و ویژگی‌های موردستایش جامعه را داشته باشند، بلکه بتوانند در راستای بهسازی و ارتقای فرهنگ جامعه، تلاش مؤثرتری را به نمایش بگذارند.

در سایه چنین برداشتی است که از نظر مربیان بزرگ تعلیم و تربیت، مدرسه نه تنها یک مکان آماده‌شدن برای زندگی است، بلکه در واقع جایی برای تمرین زندگی و تجربه عرصه‌های گوناگون آن است. به عبارت دیگر، مدرسه مکانی است برای یادگیری حقوق و مسئولیت‌های

شهروندی. از این‌رو، آنچه می‌تواند رسالت و فلسفه اصلی شکل‌گیری و توسعه مدرسه‌ها را در دوران کنونی توجیه کند، تربیت شهروندی و به عبارت دیگر، عمل کردن مدرسه‌ها به عنوان «مدرسه زندگی» است.

بی‌توجهی به این مهم و سوق دادن برنامه‌های درسی مدرسه‌ها به سوی موضوعات و مباحث نظری، و حاکمیت و سیطره نظام مبتنی بر آزمون‌های استاندارد، نظیر آزمون سراسری، که بر سطح‌ها و رکن‌های گوناگون نظام آموزشی تأثیرات مخرب و ویرانگری را گذاشته است، سبب شده آموزش‌های مهارت‌های زندگی و صلاحیت‌های ضروری زیست مؤثر به دانش‌آموزان، آن‌طور که باید، مورد توجه و دقت نظر قرار نگیرند و در عمل بخش عمده‌ای از منابع نظام آموزشی صرف توسعه رشد شناختی دانش‌آموزان و در نتیجه فروگذاری سایر ابعاد رشد شود. این نگاه تک‌بعدی به فرایند تربیت در سطح مدرسه‌ها،

مدرسه مکانی
است برای
یادگیری حقوق
و مسئولیت‌های
شهروندی

همان‌طور که منتقدان برجسته‌ای چون پائولو فریره از آن یاد می‌کنند، مدرسه‌ها را به مکان‌های ویژه‌ای چون بانک‌ها تبدیل کرده است که در آن معلمان در نقش سپرده‌گذار و دانش‌آموز به‌عنوان سپرده‌گیر (بانک‌ها) عمل می‌کنند. معلمان در طول سال تحصیلی،

به تدریج مطالب آموزشی را نزد دانش‌آموزان به امانت می‌سپارند و در پایان در زمان معین جلسه امتحان، تمام آن اندوخته‌ها را یکجا مطالبه می‌کنند. نتیجه نهایی این فرایند، یعنی نظام بانکداری تعلیم و تربیت، یادگیری حفظی طوطی‌وار و بی‌ارتباط با نیازهای واقعی زندگی و البته سطحی و گذراست.

آموزش شهروندی

آموزش شهروندی عبارت است از رشد و پرورش ظرفیت‌های افراد و گروه‌ها برای مشارکت و تصمیم‌گیری و عمل آگاهانه و مسئولانه در زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی. این آموزش‌ها شامل حقوق انسانی، رشد مستمر و همه‌جانبه، اخلاق و ارزش‌ها، صلح و مسالمت‌جویی، برابری اجتماعی و حرمت‌نهادن به تفاوت‌هاست. منظور از حقوق انسانی، یادگیری ارزش‌های مشترک، و حقوق و آزادی‌های انسانی است. آگاهی سیاسی به معنای دستیابی به دانش و شناخت امور سیاسی و نظام‌دهی سیاسی است. پذیرش تفاوت‌ها به معنای فهمیدن و حرمت‌نهادن به گوناگونی درک و یافته‌های فرهنگی و دینی و اندیشه‌های افراد و گروه‌های متعدد

است. منظور از برابری شهروندی این است که افراد یاد بگیرند با احترام به یکدیگر و با رعایت حقوق اجتماعی و زیست‌محیطی زندگی کنند

اردوی جهادی یکی از بهترین زمینه‌های تبدیل مدرسه‌ها به مدرسه زندگی است

و چالش‌ها و تعارض‌هایی را که در سطوح گوناگون زندگی جمعی، ملی و جهانی پیش می‌آید، به نحو مسالمت‌آمیز حل کنند.

آموزش شهروندی در مدرسه

شهروندی فرایندی مربوط به تمام عمر است. به همین دلیل، همه افراد در تمام طول زندگی خود نیازمند آموزش‌های متناسب با شهروندی در مراحل گوناگون زندگی هستند. دانش‌آموزان نیز نیازمند آن هستند که در زمینه‌های اخلاقی، رشد اجتماعی، دانش و درک درست و عینی از جامعه خود آموزش ببینند. در تمام تصمیم‌گیری‌های مربوط به خودشان در خانه، مدرسه و جامعه مشارکت کنند. و به‌عنوان شهروند، به صورتی فعال، در مناسبت‌های اجتماعی متناسب با احوال خودشان قرار گیرند. آموزش و پرورش باید به کودکان و نوجوانان کمک کند شهروندانی مسئول، مشارکت‌کنندگانی فعال در امور زندگی اجتماعی و فرهنگی، یادگیرندگانی موفق و علاقه‌مند و افرادی متکی به خود و قابل‌اعتماد بار آیند.

وقتی دانش‌آموزان به سن نوجوانی می‌رسند، مدرسه باید به آنان بیاموزد چگونه برای خود زندگی مستقل ایجاد کنند و علاوه بر مهارت‌های ضروری، در زمینه ادامه تحصیل، پیدا کردن شغل، استقلال یافتن از خانواده، مدیریت امور مالی خود و آشنایی با قوانین و ارتباط‌گیری با اداره‌ها و مسئولان دولتی نیز به آنان آموزش دهد.

نوجوانان و جوانان به ترکیب پیچیده‌ای از شایستگی‌های فکری و رفتاری و مهارت‌های گوناگون نظری و عملی برای آغاز زندگی مستقل خود نیاز دارند و مدرسه باید نقش خود را در کمک به آنان در این امور پیچیده ایفا کند تا بتوانند به زندگی اجتماعی وارد شوند و نقش مستقل خود را به‌عنوان شهروند مسئول ایفا کنند. به‌طور خلاصه می‌توان گفت، آموزش و پرورش کشور، به‌عنوان مهم‌ترین و گسترده‌ترین نهاد آموزشی و تربیتی، وظایف بس خطیری بر عهده دارد و برنامه‌ها و عملکردهای آن باید به‌گونه‌ای باشند که آراسته‌شدن تدریجی کودکان، نوجوانان و جوانان به چند ویژگی را تسهیل کند:

الف. دستیابی به سلامت نفس، شخصیت و فرهیختگی ایرانی و اسلامی که جهت‌دهنده اصلی فرد برای وصول به سعادت دنیوی و اخروی با حیات طیبه انسانی است. ب. دستیابی به هویت رشدیافته و مهارت‌های زندگی

فردی، خانوادگی و اجتماعی و فرهنگی برای زندگی سالم و رضایت‌بخش.

ج. فراگیری دانش‌های عمومی در حوزه‌های زیستی، بهداشتی، روانی، زبانی، فکری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی برای زندگی آگاهانه و ثمربخش در جهان کنونی. د. دستیابی به دانش تخصصی برای ادامه تحصیل در آموزش عالی و کسب دانش و مهارت‌های شغلی و حرفه‌ای برای اشتغال و تأمین معاش سالم و ایفای نقش اجتماعی و اقتصادی مؤثر.

برخورداری از ویژگی‌های مذکور قطعاً نیازمند آموزش و تربیت است و خودبه‌خود حاصل نمی‌شود. جدا از تأثیرات اساسی و انکارناپذیر خانواده بر چگونگی دستیابی به مهارت‌های زندگی و شکل‌گیری هویت و شخصیت، نهاد مسئول آموزش و پرورش دهنده این مهارت‌ها و هویت و شخصیت، تنها مدرسه و معلم و برنامه‌ها و محتوا و روش‌ها و فضای تعلیم و تربیت رسمی در کشور نیست، بلکه تمامی نهادهای آموزشی از قبیل صداوسیما و سازمان ملی جوانان نیز این وظیفه را بر عهده دارند.

نمونه اردوی جهادی و صدها مورد دیگر که شرح آن‌ها موجب طولانی‌شدن کلام است، نشانه‌های روشنی است که پرسسیم: آیا مراکز آموزشی ما «مدرسه زندگی» و «جایگاه آموزش برای زندگی» هستند؟ اگر مدرسه به کار خود مشغول باشد و زندگی فردی، خانوادگی، شغلی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ملی و جهانی راه خود را برود، این دو بیش از آنکه مسیر واحد هدفمند و زیبایی را طی کنند، از یکدیگر دور خواهند شد. این فاصله حاکی از اساسی‌ترین مشکل برنامه‌های درسی در مدرسه‌هاست که با برنامه‌ریزی و آموزش مهارت‌های زندگی قابل حل است. اردوی جهادی یکی از بهترین زمینه‌های تبدیل شدن مدرسه‌ها به مدرسه زندگی است. آنچه در مدرسه زندگی نیاز است، «مهارت‌های زندگی» است، نه محفوظاتی که ما در کلاس‌های درس با آن‌ها عمر دانش‌آموزانمان را تلف می‌کنیم؛ محفوظاتی که در همه جا و هر زمانی در دسترس هستند. آنچه برای زندگی آینده فرزندان ما اهمیت دارد، تجربه زندگی جمعی در محیط مدرسه و سایر محیط‌های یادگیری است. اردوی جهادی محیط یادگیری مناسبی برای تمرین مهارت‌های زندگی است. همچنین «برنامه درسی» از نوع تلفیقی برای زندگی است.

اردوهای جهادی

وقتی از فارغ‌التحصیلان مدرسه مفید درباره خاطرات دوران دبیرستان سؤال کنید، غالباً به دو رویداد اشاره

آموزش و پرورش می تواند با بررسی جوانب موضوع، اردوی جهادی را در مدرسه ها نهاده کند

دشوار عمرانی مانند خانه سازی و مدرسه سازی.

● ایجاد ظرفیت های جدید برای رشد فردی و اجتماعی دانش آموزان، مانند تقویت روحیه کار و تلاش، صبر، تواضع، همکاری و گذشت.

● ایجاد احساس مقصر و مؤثر بودن در ایجاد محرومیت و تأثیرگذاری آن ها در رفع این محرومیت.

● ایجاد احساس ارزشمندی در دانش آموزان، در پی توفیق در کمک به محرومان.

● ایجاد احساس هم دلی و همدردی بین محرومان و اینکس افرادی غیردولتی هم به فکر آن ها هستند.

● آموزش مهارت های جمعی و ارتباطی در قالب حرکت گروهی چندروزه.

چشم انداز اردوی جهادی

اردوی جهاد سازندگی با توجه به اهداف و فایده ها و ظرفیت هایی که در آن نهفته اند، و به برخی از آن ها اشاره شد، زمینه مناسبی برای تعلیم و تربیت واقعی دانش آموزان است. نگارنده بر این باور است که اردوی جهاد سازندگی یکی از بهترین تجربه ها در تعلیم و تربیت است، تا جایی که می تواند ادعا کند مدرسه با برگزاری این اردوها بهتر به اهداف تربیتی خود رسیده است. تجربه نویسنده دو چشم انداز مهم را پیش روی اردوی جهادی می بیند: **پیشرفت کیفی و پیشرفت کمی.** در مورد توسعه کیفی می توان به این نکته اشاره کرد که برای تحقق ظرفیت های فراوان اردوی جهاد سازندگی باید بررسی های دقیق علمی صورت گیرند و متخصصان روان شناسی تربیتی و علوم تربیتی و مددکاری اجتماعی پژوهش های ثمربخشی را در این زمینه انجام دهند تا نتایج بهتری از این کار گرفته شود.

از نظر توسعه کمی، گسترش اردوهای جهاد سازندگی به سایر مدرسه ها نیز بسیار مفید و ثمربخش خواهد بود. نهاد آموزش و پرورش می تواند با بررسی جوانب موضوع، آن را در مدرسه ها نهاده کند.

با توجه به اینکه میل کمک به دیگران از خصوصیت های ذاتی مردم ماست و در طول تاریخ پر فراز و نشیب این سرزمین، مردم به طور خودجوش و سنتی به یکدیگر کمک کرده اند و دستگیری از نیازمندان، درماندگان و محرومان با فرهنگ ملی و مذهبی این مردم عجین شده است، تجربه ارائه شده، اردوی جهاد سازندگی، امکان استفاده بیشتر از فرصت ها را برای آشنایی و استفاده از مهارت های زندگی امکان پذیر می کند.

می کنند: «هفته شهدا و اردوی جهادی». اردوی جهادی سنتی است حسنه که از سال ۱۳۵۹ و بنا به فرمان حضرت امام (ره)، در دبیرستان مفید برای کمک به محرومان ایجاد شده است. در این اردوها هر سال گروهی از دانش آموزان و فارغ التحصیلان به صورت داوطلبانه، همراه با معلمان و کارکنان مدرسه، برای کمک به مردمی که نیازهای بیشتری دارند، به یکی از مناطق محروم کشور سفر می کنند. دل کندن از خانه و خانواده و سفر به مناطق محروم کشور در ایام تعطیلی مدرسه ها، کار و تلاش دسته جمعی برای آبادانی و رفع محرومیت از چهره روستاهای دورافتاده و کم برخوردار، و از همه والاتر، زنده کردن احساس مسئولیت در قبال وضعیت سایر مسلمانان و هم وطنان محروم در بین خود و خانواده و اطرافیان، همه و همه از توفیقاتی هستند که به حول و قوه الهی نصیب دبیرستان مفید می شوند. اردوهای جهادی دبیرستان مفید که تاکنون چهل دوره برگزار شده اند، هر ساله در یکی از مناطق محروم کشور، با همت مسئولان دبیرستان و نهادهای مرتبط نظیر کمیته امداد حضرت امام (ره) برگزار می شوند. در چند سال اخیر، مناطقی در استان های چهارمحال و بختیاری، لرستان، بوشهر، کرمان و خراسان شمالی، به عنوان مناطق کاری برگزیده شده و فعالیت های فرهنگی و عمرانی دانش آموزان در میان خانواده های تحت پوشش کمیته امداد و طرح شهید رجایی انجام گرفته اند.

ضرورت و اهداف اردوهای جهادی

اردوهای جهادی همان اهداف مدرسه، یعنی ایجاد زمینه های یادگیری در دانش آموزان و فارغ التحصیلان و فراهم آوردن ظرفیت های جدید برای تعلیم و تربیت بهتر دانش آموزان را دنبال می کنند. روشن است که در مدرسه حتی با فرض به کارگیری تمام ظرفیت های خود برای تعلیم و تربیت، نمی تواند همه نیازهای رشد اجتماعی و معنوی دانش آموزان را برآورده کند. اردوی جهاد سازندگی، بستری مناسب برای پاسخ گویی به بخشی از این نیازهاست.

اهداف اردوهای جهادی

● آشنایی دانش آموزان با برخی از مشکلات و محرومیت های موجود در کشور به عنوان یک هدف شناختی.

● آشنایی با فرهنگ و آداب و رسوم اقوام گوناگون و نحوه زندگی روستایی.

● آشنایی با روش های کمک به دیگران (مددکاری) از طریق درگیر کردن دانش آموزان با فعالیت های به نسبت